

РОБЪРТ ШЕКЛИ

ПАМЕТЛИВИЯТ

Превод от английски: Рени Димитрова, 1997

chitanka.info

Когато Паметливият пристигна, за нашето село беше велик ден. Но в началото ние не го познахме, защото той скри от нас същността си. Каза, че името му е Едгар Смит и че е тапицер. Ние приехме твърденията му на доверие, както приемаме всички твърдения. Дотогава не бяхме срещали някого, който да има нещо да крие.

Той пристигна в селото ни пеша, носейки раница и един олющен куфар. Огледа магазините и къщите ни. Приблужи се до мен и попита:

— Къде е полицейският участък?

— Нямаме такъв — отвърнах му аз.

— Така ли? Тогава къде е местният полицаи или шериф?

— Люк Джонсън ни беше полицаи деветнадесет години — казах му аз. — Но Люк почина преди две години. Ние съобщихме това в областното управление, както изисква закона. Но не са изпратили никого на негово място.

— Значи сами се обслужвате като полицаи?

— Ние живеем тихо — казах аз. — В това село няма престъпления. Защо питате?

— Защото исках да знам — отговори Смит не особено мило. — Малко знания не са толкова опасни както много незнание, а? Няма значение, мой смутен млад приятелю. Харесва ми селото ви. Харесва ми вида на дървените му сгради и стройните брястове. Харесват ми...

— Стройните какво? — попитах го аз.

— Брястове — отвърна той и показа високите дървета, които опасваха главната улица. — Не знаеше ли името им?

— Забравили сме го — казах аз смутено.

— Няма значение. Много неща са забравени, а някои бяха скрити. Но името на едно дърво не пречи на никого. Или пречи?

— Изобщо не пречи — казах аз. — Брястове.

— Запомни си го — смигна ми той. — Това е само трошица, но не се знае кога може да ти послужи. Аз ще поостана известно време в това село.

— Добре си ни дошъл — казах аз. — Особено сега, по време на жътва.

Смит ме изгледа остро.

— Аз нямам нищо общо с това. Да не си ме помислил за странстващ берач на ябълки?

— Не съм си помислил нищо такова. Но какво ще правите тук?

— Аз съм тапицер — каза Смит.

— Няма голямо търсене за такъв в селце като нашето.

— Тогава може би ще намеря нещо друго, с което да се захвана — той изведнъж ми се усмихна. — За момента обаче ми трябва квартира.

Аз го заведох до къщата на вдовицата Марсини и там той нае голямата ѝ спалня, която се намираше в задната част на сградата и си имаше отделен вход. Той си уреди също и храната.

Пристигането му предизвика клюки и предположения. Госпожа Марсини имаше чувството, че въпросите на Смит за полицията показват, че той самият е полицай.

— Те така действат — каза тя. — Или поне така действаха. Преди петдесет години всеки трети човек беше нещо като полицай. Понякога даже децата ти можеше да са полицаи и можеха да те арестуват бързо-бързо, като че ли си им чужд. Даже по-бързо!

Но останалите я убеждаваха, че това е било отдавна, че сега животът е спокоен, че рядко се виждат полицаи, въпреки че сигурно още ги има.

Но защо беше дошъл Смит? Някои смятаха, че той е дошъл, за да вземе нещо от нас.

— Каква друга причина може да има чужденец, че да дойде в такава село?

А други смятаха, че той е дошъл, за да ни даде нещо, като изтъкваха същия аргумент.

Но ние не знаехме. Ние просто трябваше да чакаме, докато Смит реши сам да ни се разкрие.

Той се държеше с нас като останалите. Той познаваше външния свят. Приличаше ни на човек, който много пътува. И лека-полека той започна да ни прави намеци по отношение на себе си.

Един ден аз го заведох до един хълм, от който се виждаше нашата долина. Беше в средата на есента. Хубав ден. Смит заяви, че пейзажът е красив.

— Кара ме да си спомня онзи рефрен от Уилям Джеймс — каза той. — Как беше? „Пейзажът като че ли се набива в съзнанието по-добре от всеки елемент на живота.“ А? Подходящо, нали?

— Кой е или кой е бил Уилям Джеймс? — попитах аз.

Смит ми намигна.

— Аз ли споменах това име? Изплъзна ми се от езика, момчето ми.

Но това не беше последното, което му се „изплъзна от езика“. Няколко дни по-късно, аз му показах една грозна височинка, покрита с ниски борчета, храсталаци и бурени.

— Това изгоря преди пет години — казах му аз. — Сега не служи за нищо.

— Да, виждам — отвърна Смит. — И все пак... Както ни казва Монтен... В природата няма нищо непотребно. Дори и самата непотребност.

А после, когато минавахме през селото, той се спря да се възхити на цъфналите божури на госпожа Вогел.

— Цветята имат погледа на дете и устните на старец — промълви той. — Точно, както е казал Шазал.

Към края на седмицата, в задната част на магазина на Едмъндс, се събрахме няколко души и започнахме да си говорим за господин Едгар Смит. Аз споменах онова, което той ми бе казал. Бил Едмъндс си спомни, че Смит е цитирал един човек на име Емерсън, за да обясни, че самотата е непрактична, а обществото — фатално. Били Фореклот ни каза, че Смит му бил цитирал Йон от Хиос: че съдбата се различава много от изкуството, но създава нещата подобно на него. А госпожа Гордън внезапно ни каза най-хубавото от всичко. Едно твърдение, което Смит и казал, че било от великия Леонардо да Винчи: клетвата започва там, където надеждата умира.

Ние се спогледахме и замълчахме. За всички ни бе ясно, че господин Едгар Смит, или каквото и да бе истинското му име, не бе обикновен тапицер.

Най-накрая аз изрекох онова, което мислехме всички.

— Приятели — казах аз. — Този човек, изглежда, е Паметлив.

Паметливите се появиха като отделна каста в обществото през последната година на Войната, която сложи край на всички войни. Самовъзложиха си да запомнят литературните творби, които имаше опасност да бъдат забравени, унищожени или забранени.

В началото правителството одобри усилията им, окуражи ги и дори ги възнагради с пенсии и награди. Но когато войната свърши и започна властта на Полицейските президенти, правителствената политика се промени. Бе взето окончателно решение да се откажем от нещастното минало, да построим един нов свят от и на настоящето. Трябваше безжалостно да се отхвърлят смущаващите новия ред влияния.

Правилно мислещите хора се договориха, че по-голямата част от литературата е излишна в най-добрия случай и пагубна в най-лошия. Трябваше ли всъщност да се запазят писанията на крадец като Вилон, хомосексуалист като Генет и шизофреник като Кафка? Имаме ли нужда да запазим хиляди различни мнения и после да обясняваме защо те са неправилни? При подобна бомбардировка от влиятелни мнения как може да се очаква от човек да бъде отговорен и да се държи по подходящ начин? Как изобщо ще могат да бъдат накарани хората да се подчиняват на заповеди?

Правителството знаеше, че ако всеки се подчинява на заповедите, всичко ще бъде наред.

Но за да се постигне това благословено състояние, трябваше да се забранят различните и неясни мнения. А единственият най-голям източник на обърканост идва от историческата и художествената литература. Затова историята трябваше да се пренапише, а литературата трябваше да се регулира, окастри, опитоми, да се систематизира или изобщо да се забрани.

На Паметливите бе разпоредено да не се занимават повече с миналото. Те, естествено, горещо се противопоставиха на това. Дискусиите продължиха, докато правителството загуби търпение. Бе издадена последна заповед с тежки последици за онези, които не ѝ се подчиняха.

Повечето от Паметливите се отказаха от работата си. Обаче някои само се престориха, че се отказват. Тези няколко се превърнаха в нелегално, преследвано малцинство от странстващи учители, пътуващи непрекъснато, предаващи и продаващи знанията си където и когато могат.

Ние разпитахме човека, който наричаше себе си Едгар Смит, и той ни призна, че е Паметлив. Той веднага предостави на селото ни приятни подаръци:

Два сонета от Уилям Шекспир.

Молитвата на Йов към Господ.

Едно цяло действие от комедия на Аристофан.

След като направи това, той се захвана за бизнес, предлагайки стоката си за продан на селяните.

Той проведе тежък пазарлък с господин Огдън и го накара да замени цяло прасе за два реда от Симонидис.

Господин Белингтън, отшелникът, се раздели със златния си часовник заради една поговорка от Хераклит. Той сметна размяната за честна.

Старата госпожа Хийт замени един паунд патешки пух за три стиха от една поема, озаглавена „Атланта в Калидон“ от някакъв мъж на име Суинбърн.

Господин Мервин, който държи ресторанта, купи цяла кратка ода от Катулус, описание на Цицерон от Тасит и десет реда от Омировия „Каталог на корабите“. Това му струваше всичките спестявания.

Аз притежавах съвсем малко пари или собственост. Но заради услугите, които му правех, получих един абзац от Монтен, поговорка, приписвана на Сократ, и десет откъслечни реда от Анакреон.

Съвсем неочаквано като клиент се появи господин Линд, който нахлу в канцеларията на Паметливия в една студена зимна утрин. Господин Линд беше нисък, червендалест и лесно се ядосваше. Той беше най-добрият фермер в района, един разумен човек, който вярваше само в онова, което можеше да види и да пипне. Беше последният човек, от когото бихте очаквали да купи от стоката на Паметливия. Дори и един полицаи би бил по-очакван купувач.

— Значи така — заговори господин Линд, като потъркваше ръце, за да ги стопли. — Чух за теб и за невидимата ти стока.

— И аз съм чувал за вас — отвърна Паметливият с лека злоба. — Имате ли някаква работа с мен?

— Да, за Бога, имам! — извика Линд. — Искам да купя някои от въображаемите ви стари думи.

— Искрено съм изненадан — каза Паметливият. — Кой би помислил, че един, подчиняващ се на законите гражданин като вас, би могъл да тръгне да купува стока, която не само е невидима, но също и незаконна!

— Не е по мое желание — призна Линд. — Дойдох, за да доставя удоволствие на жена си, която тези дни не се чувства добре.

— Не се чувства добре ли? Не съм изненадан — заяви Паметливият. — И бик би се пречупил от толкова задължения, с които я товарите.

— Човече, това не е твоя работа! — ядосано заяви Линд.

— Не е вярно — настоя Паметливият. — Хората от моята професия не хвърлят думите си на вятъра. Ние гледаме изреченията ни да отговарят на душевността на получателя. Понякога не намираме точната стока и затова не продаваме нищо.

— Аз пък мислех, че продаваш стока на всички клиенти.

— Зле сте бил информиран. Знаем една пиндарова ода, която не бих продал на вас за нищо на света.

— Човече, не можеш да си позволяваш да разговаряш с мен по този начин!

— Говоря, както ми харесва. А вие можете да си идете, ако желаете.

Господин Линд го изгледа, нацупи се и се начумери, но нямаше какво да стори.

— Нямах намерение да се ядосвам — каза накрая той. — Ще ми продадете ли нещо за жена ми? Миналата седмица тя имаше рожден ден, но аз се сетих за него едва сега.

— Вие сте интересен човек — изрече Паметливият. — Сантиментален като невестулка и любвеобилен почти колкото акула! Защо сте дошли при мен за подарък? Една здрава бухалка за масло няма ли да бъде по-удачна?

— Не, никак — отвърна Линд със съвсем тих глас. — Тя вече цял месец е на легло и почти не се храни. Мисля, че умира.

— И е поискала думи от мен?

— Поиска да ѝ занеса нещо хубаво.

Паметливият кимна.

— Умира! Е, няма да поднасям съболезнованията си на мъжа, който я е докарал до гроба, пък и не мога да съчувствам кой знае колко на жена, която се е омъжила за същество като вас. Но имам нещо, което тя ще хареса, нещо евтино, което ще облекчи смъртта ѝ. Ще ви струва само хиляда долара.

— Боже мили, човече! Нямате ли нещо по-евтино?

— Разбира се, че имам — каза Паметливият. — Имам една прилична малка поема на шотландски диалект, от която ще разбере половината. Ваша е за двеста долара. Имам и един стих от възпоменателна ода за генерал Китчнер, която можете да получите за десет долара.

— Друго нищо ли няма?

— Не и за вас.

— Добре... Ще взема стоката за хиляда долара — каза Линд. — Да, за Бога, ще я взема! Сара заслужава това!

— Красиво казано, макар и със закъснение. А сега внимавайте. Ето я.

Паметливият се облегна, затвори очи и започна да рецитира. Линд слушаше, а лицето му бе напрегнато и съсредоточено. Аз също слушах, ругаейки нетренираната си памет и молейки се да не бъда изпъден от стаята.

Това беше дълга поема, много странна и красива. Аз все още я притежавам изцяло. Но онова, което идва най-често в ума ми, са следните строфи:

„Чародейни магически прозорци, разтворени към пияната на отминали морета в запустялото царство на феите.“

Ние сме хора. Странни зверове със странни вкусове. Кой би могъл да си представи, че ние можем да изпитваме жажда към неизразимото? Каква е онази жажда, която би накарала един човек да замени три бушела царевица за едно единствено изречение от агностиците? Да се опиват от духовността — като че ли това трябва да правят хората. Но кой би си представил, че *ние* сме такива? Кой би ни

помислил за жертви на жаждата затова, че не знаем Платон? Може ли човек да се разболе, защото му липсва Плутарх или да умре от недостиг на Аристотел?

Не мога да го отрека. Самият аз видях резултатите от внезапното отнемане на Стринберг от един пристрастен.

Нашето минало ни е необходимо. То е част от нас и откъсването на тази част означава да бъдем осакатени непоправимо. Познавам един човек, който стана смел, едва след като му бе цитиран Епаминондас. А една жена стана красавица, след като чу за Афродита.

Паметливият имаше естествен враг в лицето на нашия учител господин Вич, който преподаваше оторизираната версия на всичко. Паметливият имаше враг в лицето на отец Дулсис, който направляваше духовните ни нужди в лоното на Универсалната патриотична църква на Америка.

Паметливият не зачиташе нито един от тези ни авторитети. Той ни каза, че много от нещата, на които ни учат те, са фалшиви както по форма, така и по съдържание. Че са перверзно изопачаване на велики творения, перифразирани така, че да означават точно обратното на онова, което авторът е искал да каже. Паметливият рушеше самите основи на нашата цивилизация, когато отричаше валидността на следните твърдения:

„Желанията на повечето хора се скромни.
Най-добре е да живееш, без да се съмняваш в нещата.
Опознай себе си в позволените граници.“

Ние слушахме Паметливия и обмисляхме онова, което той ни казваше. Бавно и мъчително ние започнахме да мислим отново, да размишляваме, да подлагаме на съмнение нещата и самите себе си. И когато това стана, ние започнахме да се надяваме.

Неокласическото процъфтяване на нашето село бе кратко, мощно, внезапно и донесе удоволствие за всички ни. Само едно нещо ме предупреди, че краят е неизбежен. Това стана един ден рано напролет, когато помагах на едно от съседските деца да си научи

уроците. То имаше новия учебник по „Обща история“ на Дънстър и когато прегледах раздела за Сребърния век на Римската империя, само след няколко минути установих, че е изпуснат Цицерон. Дори не бе споменат в приложението, въпреки че бяха вписани много от по-незначителните поети и оратори. Зачудих се в какъв ли отминал грях е бил обвинен.

А после един ден съвсем внезапно дойде краят. В нашето село пристигнаха трима мъже. Те носеха сиви униформи с месингови отличителни знаци. Лицата им бяха безизразни и широки и те стъпваха твърдо с тежките си черни ботуши. Навсякъде ходеха заедно и винаги стояха близо един до друг. Не задаваха въпроси. Не говореха с никого. Знаеха точно къде живее Паметливият и като погледнаха картата, се насочиха право нататък.

Останаха в стаята на Смит може би около десетина минути.

После тримата полицаи отново излязоха заедно на улицата и тръгнаха като един. Очите им се въртяха наляво-надясно. Изглеждаха ужасени. Бързо напуснаха селото ни.

Погребяхме Смит на хълма, от който се виждаше долината, близо до мястото, където за пръв път бе цитирал Уилям Джеймс, сред късно цъфтящите цветя, които имаха поглед на деца и усмивката на старци.

Госпожа Блейк напълно неочаквано нарече последното си дете Цицерон. Господин Линд нарича ябълковата си градина Ксанаду. Самият аз се превърнах във всепризнат поклонник на Заратустра просто на доверие, тъй като не знам нищо за тази религия освен това, че тя учи, че човек трябва да говори само истината и да изпраща стрелата право в целта.

Но тези жестове са безполезни. Истината е, че ние загубихме непоправимо и Ксанаду, и Цицерон, и Заратустра... И колко още неща загубихме? Какви ли големи битки са били провеждани, какви градове са били строени, кои джунгли са били победени? Какви песни са се пели, за какво са мечтали? Сега разбираме, но твърде късно, че нашият разум е растение, което трябва да бъде наторявано от богатството на миналото.

Накратко, колективната ни памет, най-богатата част от нас ни е била отнета и затова сме толкова бедни. В замяна на великолепните недосегаеми замъци на разума нашите управляващи са ни дали калните коптори, които могат да се пипнат. Лоша замяна за нас...

По официални сведения Паметливият никога не е съществувал. По всеобщо съгласие той е определен като една необяснима илюзия, масов сън. Като Цицерон. А аз, който пиша тези редове, скоро също ще престана да съществувам. Както Цицерон и Паметливия, моята реалност скоро също ще бъде отречена.

Нищо не може да ми помогне. Истината е твърде крехка. Тя се счупва твърде лесно в стоманените ръце на нашите управляващи. Аз няма да бъда отмъстен. За мен дори няма да си спомнят. Защото щом великият Заратустра може да се превърне в спомен само на един-единствен човек и той бъде убит, каква ли надежда може да има за мен?

Поколение от крави! Овце! Свине! Ние нямаме дори духа на козата! Ако Епаминондас е бил човек, ако Ахил е бил човек, ако Сократ е бил човек, тогава ние също ли сме хора?

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.